Цана асобнага № 40 кап.

Вольная Беларусь

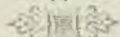
Тыднэвік палітычны і літэратурны.

Умовы падпіскі:
На год.....12р. —
На поугода.... 7р —
На 1 мес.... 1р. 50к.

Адрэс рэдакцыі і адміністрацыі: г. Мінск Захараускaя, 18. Тэл. 776.

Пераменa адрэсу 50 к.

Год выдання II.

Ніхай жыве Вольная Беларусь!

№ 6. 1918 г. 24-го (11) лютаго 1918 г. № 6.

Родная мова і яе значэнне.

Хто езьдзіу на чужых краех, той напэуна прыкмеціу, што там усе людзі гавораць адною моваю. Німа там розьніцы у гаворцы. Селяне і работнікі, паны і чыноунікі, паны і купцы у крамах—усе гавораць аднака: у Францыі—па-францускy, у Англіі—па-ангельску, у Намеччыні—па-намецку, у Польшчы —па-польску. Толькі у нас, на Беларусі, гавораць ні аднака: селяне адною моваю, *беларускаю*, або, як кажуць, *простаю*, а паны і чыноунікі—іншаю моваў,—расійскаю або польскаю, нібы-то «па-панскі».

Чаму гэта так? Чаму у іншых народау адна мова у паноу і работнікау, а у нашым краю дзьве мовы: нібы-то панская і простая, селянская. Ці ж гэта прауда, што беларуская мова *простая?* Хіба беларуская мова горшая, ні нaдатна да нічога, што паны на ей ні гаворaць, а нікаторыя селяне саромяюцца і, натураючы паном, намагаюцца гаварыць па-панску, або «па-благароднаму?»

Не,—ні горшая наша мова за іншыя, а можа яшчэ і лепшая, і гаворыць на ей цэлых 10 мільёнау людзей, каторыя усе разам складаюць адзін Беларускі народ, меушы калісь сваю славную і магутную дзяржаву.

А толькі паны да іншыя с простых селянскіх людзей, адтрымаушых дурную адукацыю у царскіх школах, і зрабіушыся праз тое нібы-то панамі, цураюцца свайго роднаго і гаворaць ні нашаю, *беларускаю*, моваю, а маскоускаю ці польскаю. Гэтак само і ніграматны хлопец з вескі, трапіушы на заработкі у горад ці куды нібудзь на Маскоушчыну, вярнуушыся да дому, пачынау ламаць сваю гаворку па-чужому і пакепліваць з свайго роднаго, беларускаго. Ні водзін народ гэтаго ні робіць,—ні француз, ні паляк, ні расіяц, а толькі гэтак было у нас ды яшчэ на Украіні.

А пачалося у нас гэтае двуязычча церaз тое, што народ наш беларускі, доуга быу пад чужым панаваннем: сьперша пад Польшчаю, а потым пад маскоускаю уладаю. І толькі калісь-то Беларусь была вольнаю, ні ад кога нізалежнаю і жыла сваім уласным дзяржауным жыццем. Але суджано ей было страціць сваю нізалежнасьць, папасьці пад уладу чужынцау і перажыць горкую долю,—долю зьдзеку, панзверкі і нілюдзкого гвалту.

Мала якому народу на сьвеці даводзілося перажываць трагічнейшую, нішчасьнейшую долю, як тая, што зазнау за сваё гістарычнае жыцце народ беларускі. Выступіушы на гістарычную арэну с сьвежымі маладымі сіламі, ен вытварыу быу арыгінальны палітычны лад, паявіу начаткі уласнае культуры, дау зароды багатаго пісьменства. Калі-б была добрая змога выраблядь да гадаваць усе тое, што у даунюю дауніну народ наш меу у багатых і пекных зародах, то ціпер быубы ен можа-б адным з найкультурнейшых народау у сьвеці, дастойным таварышом у супольны культурных нацыяу. Ось жа ні так яно склалося. Беларускі народ, што і ціпер вызначаецца сваею, скажу так, патэнцыяльнаю здатнасьцю да культуры, сваім розумом і далікатнасьцю,—гэты народ цяпер цемны, заштурханы, бедны. Німа яму прастору, каб выявілася яго прыродная здатнасьць і здольнасьць: яго зямля родзіць ні яму, як ні яму служаць і здабыткі сучаснай культуры... Ен стау і да гэтаго часу астаецца толькі гноям, каб на ем маглі вырастаць пышныя кветкі чужой культуры, выпіваючы з яго уласнаго грунту усе сокі жывучыя і за гэта амаль што нічога назад ні зьвяртаючы. *«Што-ж гэта за фатальная доля такая? Які ж прычыны прывялі наш край да такога становішча?»*

Гэтак пісау і пытаўся украінскі пісьменнік С. Ефрэмау, маючы на увазі сваю бацькаушчыну Украіну, а далей адказвау, што многа прычын было для такога занепаду. І найпершая можа прычына—географічнае становішчо нашаго краю—на том раздарожжы, дзе пастаянна адбываліся военныя спорkі суседніх народау. Як той гарох пры дарозі,—так і жыу беларускі народ. Уціснуты паміж іншых народау, ні маючы ні якога ад прыроды затулку, ен быу сходным форпостам Эуропы, яго край—мейсцам крывавых паровы суседзяу. Народ наш мусіу прымаць на свае грудзі першыя і найцяжэйшыя удары ад тых народау, што сходзіліся на нашай зямлі канчаць свае спорkі агнем і залезам. Найбольш гэтыя войны на нашай зямлі і канчаліся, а народ наш, прымаючы на сябе гэтыя военныя удары, страціу многа, вельмі многа. Страціу ен, на самы перад, адпорную сілу і у той самы час, калі за яго сьпінаю і моцным затулкам суседзі мелі магчымасьць складаць моцныя палітычныя арганізацыі, ен і тыя здабыткі пагубіу, што надбау быу у папярэднія часы коштам велізорнай напругі сваіх нацыянальных сіл. А пагубіушы свае нацыянальныя здабыткі, ен мусіу зрабіцца абьектам палітычных экспэрымэнтау для тых самых суседзяу, мусіу стаць гноем, на яком яны свае культурныя здабыткі гадавалі і разьвівалі.

І ось сталося тое, што сталося. Усе пагубіу беларускі народ на доугім і цяжкім гістарычным шляху сваем да цяперашняго становішча: палітычную нізалежнасьць і эканамічныя дастаткі, свае права і асьвету, свае законы і суд, сваю школу і інтэлігэнцыю ды навят імя свае страціу у безупынным змаганню з нідоляй сваею, у барацьбе за сваю нацыянальную індывідуальнасьць. Ен зрабіуся нацыяй без прозьвішча, нацыяй просто «людзей», ішчэ горш—нацыяй «тутэйшых дзядзькоу»... «Цудны наш народ,—дзівіцца украінскі пісьменнік В. Віннічэнко пра народ украінскі:—дужы і сумны... Меу героеу—і ні хто іх ні знае... Усе жыцц [illegible] нолю—і усе жыцце жыу рабом... Утварыу багацтво песьні—і сам не ні знае»... І толькі адзін застауся яму, гэтаму народу-пакутніку скарб, ад далекіх прадзядау. Гэта—родная мова і роднае пісьменство, гэтаю моваю пісанае; абое—як выраз яго духоунае істоты, як сімвал яго асобнасьці нацыянальнай і як пачатак самасьвядомасьці, як памятка ад праміпулаго і надзея на будучыну.

Ось так і звык народ наш жыць пад чужою уладаю,—жыу, хоць на роднай, але ні на сваей зямлі, як выславіуся вялікі украінскі пісьменнік Тарас Шэучэнко. Ды яшчэ на ліхо нашае доля судзіла нам быць пад уладаю ні саусім чужых народау, як, прымерам сказаць, балгарам і сэрбам пад Турэччынай, а чэхам пад Намеччынай. Над намі панавалі славяне, нібы-то браты нашыя—вялікарусы і палякі. Але гэтае «брацкае» панаванне было для нас яшчэ горшае за чужынскае, бо чужыя народы, як немцы і туркі глядзелі на падуладныя ім славянскія народы, як на чужых: іншая мова, іншая вера, звычаі—усе іншае. А на Беларусь і Польшча і Масква глядзелі заусюды, як на свой уласны народ і усімі сіламі намагаліся давесьці і упэуніць усіх людзей, што Беларусі німа, а есьць толькі Польшча і Расія. Гэтак рабіло польскае правіцельство, як яна была пад яго рукою, і палякі казалі, што Беларусі німа, а есьць толькі пагранічныя польскія землі (крэсы), *дзе людзі гавораць папсованаю маскоускім уплывам польскаю моваю.* Яны стараліся выгнаць на-

шую мову з ужытку у школах, судох. У грамадзянскіх інстытуцыях,—адным словам адусюль, адкуль толькі можна было. Гэтак само рабіло і расійскае правіцельство на працягу 120 гадоў, даводзячы, мабыць, на задор палякам, што беларускае мовы няма, *есьць толькі папсованая польскім уплывам вялікаруская гаворка.*

Ні так тыя ворагі, як добрыя людзі — кажа прыказка. І многа ліха зазнала Беларусь ні ад чужых, а ад сваіх братоў славян. За часоў польскаго панавання, усе беларускія шляхецкія станы перафарбаваліся на палякоў. Яны адцураліся ад Беларусі і, жывучы на беларускай зямлі, стараліся ганьбіць і бэсьціць усе беларускае, стараліся забыцца, што бацькі іх і дзяды былі беларусы і сваю кроў пралівалі за волю і права свае бацькаўшчыны Беларусі. Гэтак само робяць цяпер нашыя папы і паны, чыноўнікі і настаўнікі, што па царскаму загаду, праз царскія школы парабіліся расійцамі. Яны ні толькі адракліся ад усяго роднаго, беларускаго, а яшчэ топчуць нагамі і плююць на тое, што іх дзяды і прадзяды, як сьвятое, шанавалі. Патомкі тых слаўных беларусаў, каторыя некалі мелі свае магутнае гасударство, чыя мова горда і сьмела звучала па усім сьвеці і карысталася вялікаю павагаю і пашанаю,—цяпер кажуць, што народ наш ні хоча свае мовы, ні хоча сваіх школаў, што народ беларускі ні разумее тае мовы, на каторай гаворыць, што бытцым-бы ахвотней чытае і лепш разумее па-расійску, або лепш сказаць, па-вялікаруску.

Народ... Што значыць народ? Народ цемны, нікультурны, яго трэба навучыць. Як ён можа захацець свае беларускае школы, калі ён ie ніколі у вочы ні бачыў? Як ён можа захацець вучыцца на сваей мові, калі за яе яго лаялі, бэсьцілі, крыўдзілі і за людзей ні лічылі? Калі ён пастаянна бачыў, што калі хто гаворыць па-беларуску, той бедны, цемны, галодны, а хто гаворыць іначай, той багаты, асьвечаны і сыты? Народ трэба навучыць, яму трэба паказаць, што покі ні запануе у краю яго наша родная беларуская мова, да таго часу ён будзе бедны, цемны і галодны. Толькі дэмагог і палітычны шарлатан можа насылацца на народную цемнату і карыстаць з яе дзеля сваіх пагляд'аў, або інтарэсаў. Дзіўная гэта прывычка у іншых людзей насылацца на народ там, дзе гэта саусім ні да рэчы. Калі хто хоча пабудаваць дом, зрабіць якую машыну, ці правесьці залезную дарогу, дык ён звычайна зьвертаецца да спэцыяліста, да тых, хто знаецца на гэтых справах; толькі у палітыцы ды у культурнай працы чамусь звыклі радзіцца с такім знаўцам як цемны, ніасьвечаны народ...

Я. Л—к.

Вольная трыбуна.

Што нас чакае?

(Адказ на артыкул «Становішчо Беларусі» у № 2 «В. Б.»).

З вялікаю ахвотаю чытаў я артыкул Я. Р—ча: настолькі цікава сама яго тэма, настолькі сучасна яна, настолькі па свойму удумна аўтор прабуе аналізаваць пытанні. І с першаго погляду аргумэнтацыя здаецца моцнаю і тэзісы ніабмылковымі. А як прадумаеш усё, то ні згодзен шмат с чым. Апіраючыся на тое, што паважаная рэдакцыя надрукавала артыкул «Становішчо Беларусі» у аддзелі «Вольная трыбуна», бяру сабе права выкласьці і іншы погляд на зачэпляныя пытанні.

«Рэвалюцыйная хваля дасягла апошняй магчымасьці... Набліжаецца час будаўніцтва...»—піша Я. Р—ч. Чы так? Калі лічыць, што расійская рэвалюцыя разбурыла адзін толькі палітычны устрой Расійскае дзяржавы, то гэта мо' і так: бадай усё зруйновано... Украіна папала так само паміж каменьняў большэвіцкаго млына. Уральскія казакі. Башкірыя разам з імі разбіты большэвікамі-ж. Крым апошнімі днямі здаўся на міласьць пабедадзержцаў... Трымаецца яшчэ Дон, Кубань і Закаўказзе, бо Сібір, посьля Іркуцкаго разгрому, і Туркестан гэта ужо «пасьпеўшыя яблыкі», папаловы дапечаныя на большэвіцкім агню... Армія згінула, тэхнічны ваенны матэр'ял часткаю прададзен ворагу і прыфрантовым жыхаром, часткаю вывезены салдатамі па родныя вёскі. Будучая соцыялістычная армія яшчэ ні сфармована,—фронт адчынены на усю сваю даўжыню...

Большаго развалу дзяржаўнаго парадку німа чаго і чакаць! Але ні трэба забываць пра тое, што наша рэвалюцыя разбудзіла соцыяльныя інстыкты массаў,—уклініла зямельнае пытанне, соцыялізацыю фабрык, нацыяналізацыю банкаўскаго капіталу у рэвалюцыйны рух і перанясла усё гэта чадзеяй на заманаванне назаўсёды соцыялістычнаго устрою у Расійскай работніцка-сялянскай рэспубліцы. І як раз палітычна-эканамічная нісьвядомасьць, скажам больш, —вялікая цемната селянскіх массаў у Расіі разам с поўным банкроцтвам дварянскаго кляса і баязьлівасьцю буржуазіі—усё гэта дае магчымасьць думаць, што мы яшчэ ні скора ізжывом соцыяльную стадыю рэвалюцыі. Соцыяльны рух у вёсках можа выразіцца у чыстую форму перамогі дробна-буржуйных элемэнтаў (гляда. праэкт «соцыялізацыі зямлі» на III зьездзі Рад дэпутатаў) і тым самым выклікаць вясковую «путраную» вайну. Развал фабрычнаго прамыслоўства аддасьць лёгка фабрыкі у рукі работнікаў, а безрабоцце вернутых с фронту работніцкіх массаў і праціўнастаўства іх інтарэсаў цяперашнім, фабрычным, зробіць пралетарыят нібывала падатным на максімалізм соцыяльнаго руху. Як гэта ні дзіўна, але вера у соцыялістычны устрой жыцця у массаў пераблуталася с сваякарысьцю дабытчыкаў, гатовых падзяліць толькі паміж сябе агульна-народнае дабро. Ствараецца пры гэтай веры можнасьць чуць ні соцыяльна-рэлігійнаго руху у Расіі... Дзе тут тады канец рэвалюцыі, дзе канец руйнавання жыцця?!.. Гэта усё так умоўна, што прарочыць, заверываць катэгорычна, што апошняя магчымасьць дасягнута,.ніяк ні прыходзіцца.

Гаворыцца у артыкулу грамадзяніна Р—ча аб скорым аднаўленні разбураного жыцця. Шкода, што ні затрымаўся тут аўтор і ні канкрэтызаваў, аб якіх палітычных формах, зьмененых рэвалюцыйным рухам, ён тут думаў. Бо калі гэта зварот к формам, вядомым на практыцы Эўропы—гэта адно; калі аўтор запрабаваў-бы аналізаваць, што новаго, адольнаго дзеля палітычнаго жыцця, дала і практыка расійскае рэвалюцыі—гэта другое. Праўда, далей ёсьць думка, каторая паказвае, што аўтор скептычна глядзіць на «далёка—сягаючыя рэвалюцыйныя лёзунгі», большая частка каторых «асуджана на поўную сьмерць». І далей яшчэ вельмі упіраець Р—ч на тую чы іншую культурную высокасьць насялення, ад каторае залежаць новыя палітычныя варункі, тая чы іншая моц дзяржаўнаго палітычнаго устрою. Соцыяльныя элемэнты нашае рэвалюцыі шмат што мяняюць у гэтым тэзісу: саслаўшыся на соцыяльна-грамадзянскі рух пазнейшаго сярэднявековя Англіі, можна было-б даказаць, што палітычныя формы часамі выперэджваюць палітычнае самапазнанне массаў і усе з-за тых соцыяльных элемэнтаў у рэвалюцыйным руху, якія стварылі гэтыя новыя палітычныя формы, як больш служачыя інтарэсам атрымаўшых верх соцыяльных групаў.

Аўтор найвялікшае мейсцо у сваім артыкулу даў думкам аб надворных сілах сучаснаго момэнту, вельмі доўга затрымаўся на ролі Гэрманіі у сучаснай вайне і глаўным чынам ад ле чакае актыўнасьці у адносінах да Беларусі. Адсюль спадзея, што ці так ці гэтак, а мы, беларусы, дзякуючы гэтай аснові, будзем пушчаны на міравы кангрэс. Ніяк ні згодзен, што, можна с пэўнасьцю сказаць, што «разгрому Гэрманіі ні будзе»... Што Расія гэтаго ні дабьецца,—гэта так, але за заходня-эўропэйскі фронт нічога наперад казаць ні можна. Апрач Гэрманіі ёсьць і іншыя хаўрусныя ёй дзяржавы, каторыя чуць трымаюцца, і калі мець на увазі, што выгады на расійскім фронці умацуюць становішчо гэрманскіх анэксыяністаў, мы можам на эўрапэйскім фронці ні убачыць скорае згоды, а, наадварот, там настане рашучы момэнт, і хто пры гэтым ні улічыць выгады дзяржаў Саглясу? Хаўрусныя немцам дзяржавы могуць тады зглуміць Гэрманіі, як кажуць, увесь інтарэс, бо падтрыманне іх аслабіць сілы Гэрманіі.

Вельмі катэгарычна самая спадзея грамадзяніна аўтора на выгаду ля Гэр-

маніі, каб і мы былі на конгрэсе: гэта, бачыце, і есьць замаганьне асобных частак Расіі, як новых дзяржаў... Я саўсім ні згодзен, што гэта будзе так. Гэрманіі нічога ні варта узяць нас так, без усякаго к нам спагаданія: калі-б большавікі сарвалі міравую размову у Брэсьце і пачалі-б «сьвяшчэнную вайну», то немцы занялі-б усю Беларусь па Дзьвіну і Днепр, да таго новаго рубежу абароны, каторы стаў цяпер усім вядомы, як праектованы большавікамі будучы новы фронт. Цяперашнія гаспадары нашае бацькаўшчыны зрабілі усё для таго, каб мы былі дэзарганізованы, ні мелі-б свайго нацыянальнаго войска і тым самым яны заткнулі нам рот і завязалі рукі і ногі. Чым кепска нас, безгалосных, бясцільных і безбронных узяць як новую будучую імпэрскую правінцыю: тады «нізалежная» Польша будзе больш прыбрана да рук Гэрманіі. Пусьціць нас на кангрэс—гэта значыць шкодзіць сабе самому!..

Я ні хачу сказаць, што Гэрманію абавязкова разграміць англо-французы, альбо што беларусы ніколі ні будуць дапушчаны на міравы кангрэс. Не. Я ні згодзен толькі с тою катэгорычнасьцю, з якою запэўняе нас грамадзянін Р—ч. Усякія могуць быць факты палітычнае сучаснасьці, але ні усё так ясна у палітычных варунках, каб можна было так безапэляцыйна тэзысаваць.

Апошнія думкі артыкулу мяне саўсім ні здавольваюць. Перш усяго яны па настрою свайму антысоцыял[illegible]. Тут такая, я скажу, безапэляцыйная ацэнка беларусаў-соцыялістаў, што далей ісьці німа куды! Цікава было-б паслухаць грамадзяніна-аўтора адкуль ён бярэ, што беларускія рэвалюцыйныя арганізацыі мала падгатованы да арганізацыйна-творчай працы на карысьць маладой беларускае дзяржавы. Як практык беларускаго руху, знаючы добра яго пэрсональныя сілы, скажу: скарэй слабасьць беларускіх рэвалюцыйных арганізацый есьць у тым, што у іх вельмі замнога сіл, каторыя былі бы карысны на абыдзёнку грамадзянскаго жыцця, а ні у рашучыя моманты нашае гісторыі: наскольні яны здольны да культурнае, ціхае працы, настолькі яны цяжкадумны, ні рызыкоўны у адпаведныя палітычныя маманты.

Асабліва ніспраўядліва гаворыцца, што беларускія рэволюцыйныя арганізацыі ні выказалі уласнай палітыкі, уласнай ініцыятывы. Скажу наадварот, што спраектованне Нацыянальнае Усебеларускае Рады селянскіх, салдацкіх і работніцкіх дэпутатаў, як часоваго нацыянальнаго краёваго органу уласьці, куды уходзілі-б і органы мейсцовых самоўраў—гэта есьць толькі адныімі беларусамі прыдуманы выхад с тае німажэбнасьці і варункованасьці, якія стварыў сучасны палітычны момэнт, банкрутуючы усякія іншыя формы палітычнай уласьці. Як кіраўнічая дагатуль у беларускім руху палітычная партыя, соцыялісты-беларусы маглі стварыць толькі такую форму часовай уласьці; яны разумелі, што трэба берагчы бацькаўшчыну ад усякіх палітычных банкрутаванняў. І усе іншыя элементы нацыянальнаго руху, каторым адным толькі прыпісвае грамадзянін-аўтор любоў да бацькаўшчыны, каторыя, па яго словам, «вышэй за усё ставяць інтарэсы цэлаго краю»—усе іншыя элементы нацыянальнаго руху добра ведалі, што соцыялістамі быў спраектован сазыў Беларускаго Устаноўчаго Сойму, куды-б мусіць, папалі-б і яны, як народныя выбранцы,—Сойму, катораму належыць права стварыць надоўга тыя формы палітычнаго дзяржаўнаго устрою, якія-б нашлі для Беларусі патрэбнымі прэдстаўнікі беларускаго народу. Калі на соцыялістаў ні было спадзеі як на творцоў новаго жыцця, то дзе былі іншыя элементы, што яны праэктавалі і чаму іх голас ні раздаўся на Усебеларускім Зьезьдзі? Наадварот, часовая нацыянальная форма дзяржаўнаго устрою уласьці на Беларусі была на зьезьдзі прынята аднагалосна.

У другі раз я дам свой аналіз становішча Беларусі і, глаўнае, застанаўлюся па шляхах будучыны роднаго краю.

Назар Бываеускі.

Замест фэльетона.

Чорны Адам.

Любіць наш брат, беларус, эбрахнуць часам на маскаля. Вядома, суседзкая справа. Але, жывучы пад адной страхой і аціраючыся адзін аб аднаго, і умурзацца ні трудна. Хай хто спрабуе, напрыклад, скінуць лапці ці узлажыць чыстую кашулю, то і беларус, ні горш за маскаля, «буржуем» аблае. А таго хто жыве у чыстых пакоях, так апальмуе, як, ніраўнуючы, ягомасьць А. Сумы паноў у сваіх вершах «Багаты вы»... Гэта ужо так, с кім павядзешся, ад таго і набярэшся...

Дужа дбае маскаль аб спасенню душы. Порхаючыся у старых кніжках, упырышчася у «богоискательство» і «богостроительство», ваткнуўся ён аднакраць на стары Тэстамэнт. Там, як ведама, пішыцца пра пачатак сьвета, пра сатварэнне першых людзей, Адама і Эвы, і пра тое, як яны жылі у раю. Спадабалася маскалю жыцце Адама:—ляжыць ён сабе на траве ў халадочку, і турботаў ні знае. Ні патрэбна яму ні вопратка, ні грамата, ні чугунка, ні пашпарт. Усяго яму хапае, усім ён здаволены. Адным словам—чалавек! Жыве па-божаму—толькі што з божых рук выйшаў—усім людзям на дзіво. Вот толькі Эва... Надаў ёй чорт з д'ябалам зьвязацца! Жылі-б сабе людзі і гора-б ні зналі. Ні патрэбны-б былі ні рукавіцы, ні валянкі, ні было-б на сьвеці і падаткаў. Дарма дачок Эвы параўнялі з мужчынамі, надаўшы ім права на выбарах. Надзядуць ліха ім, як падвяла Эва Адама з яблычкам...

Але дармо,—з-за адназ Эвы ні пакрыўдзіў Бог усяго сьвета. Есьць яшчэ куточкі, гдзе жывуць людзі, як у раю. Напрыклад, бушманы, готэнтоты у гарачай Афрыцы... Шмат хто упадабаў іх у Масковіі. Асабліва угуставала іх «чорная сотня».

Цікавіліся сьветам і нашыя суседзі з захаду—немцы, французы, ангельцы. Пазнаваць Бога можна і па яго творах. Вось і пачалі яны порхацца, але ні у старых Тэстамэнтах, а у зямлі, ні забываючы глянуць і ў неба. Ідучы гэтаю дарогай, пачалі яны прыглядацца да усяго і студзьеваць усе зьявы сьвету і усё тое, што есьць на зямлі і у нетрах зямлі. Капаючы зямлю дзеля пазнання будовы яе, яны наткнуліся на сьляды першых людзей, каторыя жылі шмат раней за біблійнаго Адама. У зямлі, на рознай глыбіне, нападаліся косьці і цэлыя касьцякі усялякай жывёлы—людзей, зьвяроў, птушак, гадоў і рыб,—бліжэйшых і далейшых прэдкаў цяпер жывучай на сьвеці жывёлы.

Пры чалавечых касьцях знаходзілі у зямлі розныя прылады, як молаты, тапары, нажы, пароблянныя с каменню. Пры чалавечых касьцях яшчэ даўнейшаго часу нават і гэтых прыладаў ні было. Тагды чалавек ні умеў карыстаць з агня і ні умеў дабываць залеза і іншых мэталаў. Людзі таго часу ні чым ні розьніліся ад другіх зьвяроў і жылі пазьвярынаму.

Што-ж дало магчымасьць чалавекузьверу зрабіцца тым, чым ён стаў цяпер —панам усяго сьвету, гаспадаром усёй жывелы на сьвеці? Ён ні толькі бараніўся ад ворагаў сваіх, ні маючы ні моцных зубоў, як у тыгры, ні рагоў, як у быка, ані павят шпаркіх ног, як у даніелькі, а, тым часам, дажыў да нашых часоў, размножыўся і запанаваў на усём сьвеці. Вучоныя думаюць, што безбароннасьць чалавека і зрабілася с часам тою прычынай, дзякуючы каторай чалавек стаў чалавекам. Дар слова і разьвіцце памяці дапамаглі яму у гэтым. Есьць і цяпер птушкі (а мо' былі і зьвяры, ды згінулі), як папугай, напрыклад, каторыя могуць вымаўляць чалавечыя словы, але ні яны разьвілі гэты дар прыроды, а толькі аднаму чалавеку гэта удалося. Маючы магчымасьць перадаваць адзін аднаму тое, што кожны дазнаў на сваём

вяку, чалавек багаціў свае знацце, разьвіваў сваю памяць, і так, с пакаленьня ў пакаленне, людзі выкавалі страшэнную сілу—*чалавечы розум*.

Прызнаўшы тое, што над сьветам пануе ні кулак, а галава, нашыя заходнія суседзі вельмі шануюць розум і, дзякуючы яму, далёка папярэдзілі сваіх продкаў—зьвяроў. Ні легка уганяцца за імі чорнаму Адаму!

І. Рамановіч.

Роднае мястэчко.

Цераз шлях пачтовы
Палыскнула рэчка...
Відны ужо будовы
Роднаго мястэчка.

Цкрыж праляцелі
Вуліцы у будынку
І касьцёл у белі
Нідалёка рынку.

Чутачку ў аддалі
Цэрква, сынагога
Контуры ўказалі
І красы німнога.

Там вучэльня-школа,
Почта лістовая,
Карчма ды стадола,
Воласьць мейсцо мае.

Вунь пакой прыемны,
Фэльчар ды аптэка.
Магазын—склад скромны
Уселякіх лекаў.

Ля званіцы—брамы,
Ту-ж пры агарожы,
У рад пасталі крамы
Сьпярагчы дом Божы.

Журавы ад студні
Высунулі дзюбы.
У дзень сьвяты ці будні
Говар тут нялюбы.

Поянь быдло, коні,
Абліваюць сьвіньні,
Скрып асьверу тоне
У гомані і гіне.

Цўкат верабейкі
Чуецца ў прасторы,
Бытцам солад пейкі
Ля душы у горы.

Міла пераехаць
Праз свае мястэчко...
Тут саломы нехаць,
Маніць, вабіць рэчка.

У мяйсовым стылю
Хаты збудаваны:
Іх с сабой злучылі
Густыя парканы.

Меніцца у воку
Место дарагое
І тужу здалёку
Неяк да яго я.

197 хн16 Мэнск **А. З.**

Габрыелевы аллеі.

(*Брату Гаурыку.*)

Дзеся пяць ужо дрэннае надвор'е. Завінасьціліся. Цяжэрныя, чорна-сівыя хмары навісьлі над З., пахавалі горы, зьліліся з мокрым, тумацяным лесам і то там, то тута мутнеюць, палавеюць і пачынаюць сыпаць пылам драбнюсенькіх капачак.

Часам дужэй падзьме зьнеткуль вецяр; разьдзярэць мутную дзяругу хмар і натурыць па небу шкумацця аблок. Дажджавы туман курыцца далека-далека край неба, а наўкола пасьвятлело; уцекаючы да гор, пашуршэў астатні раз дожджык па шумячаму галлю і паказаліся ніжэйшыя горы—зялёныя там, гдзе лес, і шэра-скалістыя, гдзе німа яго, а макушка горы-асілка Б. уся у шпарка лятучых дымных коблачынках і патроху раскутываіцца з іх.

Блізка сонца відаць ужо сіняя палянка чыстаго неба, абкружэная празрыстымі, белымі краямі парваных хмар.

Шумяць клены. Стройныя елкі ніўважна і спакойна чуць калыхнуцца зялёнымі лапкамі. Ізноў цямнеюць далі, сінеюць і туманяцца горы: ізноў зьбіраюцца валавяныя грамады, хаваючы небо: ізноў палавеюць яны,—і пасыпліцца, як скрозь сіто, драбнюсінькая марасіца.

Гэтае надвор'е канца курортнаго сэзону усе пільней кіруіць думкі да родных малюнкаў Бацькаўшчыны.

І сумота апанавала мяне.

А шчэ надоячы была пагода. Заліты цяплом, скрыпаў жвір пад нагамі на пляцыку у парку, бліщчэў на сонцы дыямэнтамі, аж сьляціў вочы. Красавалі пьяныя кветкі і зьлівалі свой тонкі хмель с прыкрым пахам парфумэрыі ад людзей. Душная музыка млела у паветры, нэрвуючы і дражнячы, нібы наркотык.

Як далека адыйшло тое гулянне. Бытцым ні было сонца. Ізноў, як гэтыя хмары, заклубілося і паляцело у сумуючай душэ.

С патаемнай глыбі вынаузае з войстрым джыгалам і зьмяінымі вачмі безнадзейнае неракопанне, што звалілося лятуценне сьветлае у смуродны бруд, балюча, а дарма і прыкра, зрачено і ашукано сэрцо. Ой, паузеш ты, поузеш, пачуцце сьмяртальнае!

Ціха, нісладзевана уцямілося, што іншэ раз душы з душою сднанне ні па думцы зрабілося; агледзіўся, што і яно, нібажанае і проці волі наляцеушае, так сама дробненька, солодкие і будзенна: як зорачка ад цемнай хаты, далека ад яго чароўная і затаенная думка. Ой ні варта любіць; лепі думаць аб тым.

Асірацеў. Ізноў адзін ва ўсім сьвеці—

..Як колас той у полі, ні сьпяты у час жніва навостраным сярпом.

Не! Трэба уцекаць ад кінняу раўнасьці, якія больна дзяруць німаючае волі сэрцо. Трэба развеяць горо, што сьмеў запрасіці думку з неба на зямлю, ды наміма розуму зрухтуваў ен тут абраз нягоды.

І мы паехалі с сябрам архітэктаром у К. Ен—масквіч, царкоўны рэстауратар, і ад яго навевае ціхім змрокам старых сабораў. Калі ен думае аб фрэсках, з яго воч іллецца ціхае сьвятло, як з воч людзей на малюнках Нэстэрова. У душа яго звоняць старыя вечавыя званы, ціха сьпеваюць чарніцы правааленнаго у возера сьвятога града—Кітежа. Побач з ім так заціхаміпна, як побач старых фрэсак.

Ад З. да К., як кажуць, верстаў шэсьцьдзесят. Тымчасам, калі у нас, сярод высокіх гораў, дождж і холад, там зьзяць жаркае сонцо, курортная публіка гуляе у легкіх летніх апаратках. Ужо на палові дарогі, за П., значна сьвятлей і цяплей; адтуль відаць у бок К. далекі, сьветлы край неба, сіня-залаты, пагодлівы. Скрозь тоўстую, пыльную шыбу вагона дзіўлюся, як мільгаюць белыя мазанкі, плятні вінаградцікаў. Ад высокіх закуралых трубаў цэмэнтнаго заводу цягнік крута загібае у левы бок, адкуль выплывае прыгожае место П., раскіданае у глыбокай лажчыні, па баках шумнай горнай рэчкі, сярод пяцёх гор. На шырокай вуліцы, на чорных засохлых камках гразі варушыцца доугі абоз; пара за параю дыбаюць сівыя, крутарогія валы, цягнучы доугія і вузкія драбіны с чалавечай фігурай пад аграмадным, абвіслым брылем. На гэтай вуліцы, на ліпкай гразі, у сьвежае, шчэ цемнаватае ранне, ці па едкаму пылу над сьпякотай, маршыраваў некалі са сваімі салдатамі вялікі поэт нізадаволеннасьці і сусьветнай журбы, крычэў тут с ташнатою: «напра-во! нале-во! рады-ы уздвой!» У тутэйшым сквэру удзячныя, хаця ж і ні знаючыя вершаў яго, патомкі згрмазьдзілі яму нізграбны памятнік: на камню, у задумнай нібы-то позі, сядзіць рукой падпершыся, афіцэр с калмыцкім тварам і халаводнім поглядам. Ен павінен дзівіцца у той бок, гдзе у ясную пагоду за больш сотні кіломэтраў блішчыць у небі срэбрам дзіўная, райская прыгожасьці, гара над гарамі, Э. Такое найменне далі ей за яе дзьве макаўкі; у перакладзі с туземнага яно значэ—«Дзявочыя грудзі.» Улева ад ле, цягніцца главная хрыбціна гораў, белая, як крыгі сьнегу,

сэбраная, сярод срэбрана-сініх аблок. Як іншы сьвет відаць у далекім небі.

Прыехаушы у К., мы пайшлі праз парк, прыгожы нязвычайна восеннымі сумам і адміраючай, маркотнай красою. Узьлезлі за местам і паркам на Чырвонае Каменне і селі.

Добра сябраваць мне с панам архітэктарам. Ні зносе душа размовы—можна сядзець моучкі: ен будзе моучкі паліць тоусьценную кручонку. Гаманіць—ен спакойна давядзе свае, ні патураючы, ані яскаржаючы нідобрай насьмешкай у чалавеку яго, можа і сьмешнае, але больнае лі яго пераконанне.

Сядзелі.

Прыгожае вокала было перад вачмі. Выяуце сабе засохлы калюжысты шлях, ніпаладжэны посьля вялікаго дожджу. Цуркі беглы у розныя бакі і прамылі вузкія і глыбокія равочкі, што цяпер абрасьлі ужо мураукаю. Павялічце гэтую частку шляху у мільены разоу: пабачце у калюгах горад з белымі і чырвонымі дахамі; замест шляховай мураукі лічыце чорны лес,—і тое аграмаднае, чароунае вокала будзе перад вамі.

Посьля хаосу ссыхалася земля і пакарбацілася у горы і долы.

Ці некалі у сорадвечныя часы, вялікі лед, гэткі вялікі, што і думны чалавечай ні ахапіць яго, па загаду Вечнае Сілы размыў тутака аграмадныя равы і шчыліны у роунай, нісокай зямлі і парабіу людзям падняўсесныя горы і глыбокія, як провал, долы

Дол тут, бытцым галіна, разьбегаіцца сучкамі у розныя бакі. І адкуль ні падзьмі вецяр на малюпацінькія з гары белыя домікі сярод зяленых і жоутых восенных садоу, ім зацішна і цепла.

Надыходзіу вечар. Сонцо залаціло землю. Падувау легкі горны вецяр. Паветро—сьвежае і прыемнае, салодкае, якое бываіць на Беларусі у добрае сонечнае майскае раніе.

Па дарожках і сьцежках паузлі на горы і назад гуляючыя людзі, паны—компаніямі; сурьезныя мужчыны у адзіночку дасьпелыя, паурода зьвінячых семям кветак, маладыя—парачкамі. Зычна і музыкальна пелі гудкі курортных локомотываў у чыстым, сьвежым паветры.

Забываўся на сэрдэчную нудагу. Чуу, як сьціхало мучыцельнае ныцце у грудзях; радаваўся, што розум сярод цішы і грамадчасьці природы, у прынаднай абставі, вялікшай і далекай ад дробнаго жыцця, пачынау дужэць і браць верх над сьляпым пачуццем.

І розныя думкі прыходзілі у галаву. Людзі у-ніау здаваліся казюлькамі, жалкімі у сваей мізэрнасьці і у сваем мізэрным жыццевым клопаці. Але разам даводаілося, што яны, маючы іскрачкі Божай мудрасьці, здолелі зьмяніць выгляд зямлі, заляніць роу прыгожымі хаткамі, разьбіць лес на гарманічныя часткі, зьмяніць бег горнай рэчкі, і у прыродзі зьвекавечыць ідэю.

Потым пачау кіравацца выявіць сабе перад лежачае вокала без людзкой культуры. Мысьлення зьніштожыу гарадок і дарожкі зьніпчыу гудкі локомотыва.

І вялитвенная і жудкая здалася карціна. Грамады гораў, пушча лясоу, пустыннасьці, бязлюдвасьць пад вямымі адзінотамі, ніведама куды плывучымі аблокамі. Спрадвечны вецер абвеваіць дзікае шумацячае зелле на атхові гор. Вечнасць. Ціша. Жуда. Блізкасьць Бога. Нешта вялікае і магутнае, але страшнае душэ, ніддарослай да зьверх-чалавецкаго.

І узноу дмухнуу на свае мары, і яны разьляцеліся. а паусталі людзкія клетачкі пад белымі і чырвонымі дахамі. Людзі-мошкі, то паузлі, то сядзелі на лавачках гарамі, з радасьцю, альбо ныццем.

І перажываніі іхныя здаваліся гэткімі ж малаважнымі і кароценькімі, проста нівартымі увагі.

І за свае горачко было прыкра і сорамна,—да таго ж яно было нівялічкае перад вялікасьцю вечнаго.

І зьяулялася прыхільнасьць да усяго, што робяць людзі «вечнаго», хаця ні такога вечнаго, як прырода, матэрыя, але—што вечна жыве, пакуль жывуць людзі, мова і думка. Веру Табе, Божа, што думкі будуць вечна жыці, будуць летаць у нівыразных, нівідочных формах сярод грамад скалау, сярод пушчы лясоу, пад хмарамі і дальш, у бяздонні сьвета, з неймай блізкасьцю да Сілы Вечнае.

Тут я успомніу нябошчыка пана Габрыеля і яго аллеі.

Цікавы быу чалавек. Дух ні заміраў у ем, а усе варушыуся і кіраваўся, і выліваўся у пракудных дзеля звычайнасьці паднеях. Пан Габрыель паліуся сам у сабе, як казалі збоку людзі. Ніспакойны быу чалавек, шмат, значэ, сяброу і ворагау меу. І па мой погляд—цікавае жыцце пражыу; як мэтэор, рознымі агнямі бліснуу сярод нашай шэрай ночкі і зьнік. От ужо прах яго струлехлы, мусі, перасыпаўся са жвірам; згладзіуся магільны курганок; нісокі дубовы крыж пагніу і пахіліуся. Звалілася папярэчына і гэта ужо ні крыж, а дубовае бервяно, падвязанае шэрым ад дажджоу і непагодзі, парваным ветрамі ручнічком, сіротліва і убога высіцца побач белае бярозы. І ручнічок пакутна варушыцца і бьецца на ем. Ужо маладыя ні ведаюць, што за чалавек тут жыу некалі. А пройдзе іншэ колькі дзесяткоу год, і цікавы праходжалы ні даўміцца, чаму прыгожыя аллеі побач N-га шляху завуцца Габрыелевымі, які ніведомы Габрыель дау ім назву сваю?

Грашны быу чалавек. Са шляхоцкай паважанай самы, у свой час заможнай лі тутэйшага народу. Мятка была добрая старасьвецкая кабета, і ні мала сьлез праліла за свайго Габрусіка. Ні мала назлувау і сапсувау крыві бацька, сівавусы, горды стары шляхціц. Ох, страшныя гісторыі таілі тутэйшыя людзі, чаго плакалі зьлічныя і далікатныя паненкі, Габрыелевы кузінкі, дочкі яго дзядзькоу, і неяк ніудала, як бы-то, скончылі век свой. Адна выехала у заморскія страны і згубіла аб сабе усякія чуткі, а другая, здаецца, пайшла у манастыр і здабыла радкую славу сваею дабратою, стродкасьцю і сьвятасьцю, і вялікай прыхільнасьцю да бедных дзетак, да гора і нішчасьця.

А пан Габрыель усе скварыуся, усе нечаго шукау. Кончыліся пытанні маладыя аб Богу і змыслу істнавання; кончыліся трудна, ды самі па сабе, бо надыйшлі любошчы. Разам з імі нікавы чорт улез у Габруся, то надта вясёлы і добры, то злы і разьюшоны, здольны на войстры зьдзек, мукі і боль, спрэчкі і ніпрыемнасьці. Чорт гэты зьнік разам з папыткай самагубства. Габрыеля адратавалі, і ен посьля такога выпадку саусім зьмяніуся: забыуся на кузінак, асьцілеу і рантам, па-свойму, ажаніуся на ціхай, безатказнай дачцэ аднадворца—старавера. Пан Габрыель увесь аддаўся грамадзкой працы: пасварыуся с панством і духавенствам. павеу нуду на жыдоу. А мужыкоу замуштрувау на гарадох і прысунтвах, шукаючы ім праўды. і кончыу тым, што аблаяу іх на чым сьвет стаіць і адрокся ад грамадзкай працы наусеады, сказаушы: лепі с чортам мець справу, чым-ся з вашым селянінам,—і пачалося страшэннае пьянство. Падарожны жыд, смаленскі трапашнік, купец лесу, пьяны басяк, панскі лясьнік і наезджы сьвецкі папіч,—усе, каму ні лень, пілі с панам Габрыелям яго гарэлку. Ен абпух, пастарэу і зрабіуся лысы. З жонкай і дзецьмі цяпер нікoлі ні размауляу у цьверозасьці, а ні давау ім спакою прычэпкамі, калі дужа уніваўся. Троху-ткі, здаецца, пачау губіць смак да атруты. як хлопцы—шахцеры на станцыі вывучылі яго, старога, гуляць у карты. Пачалося шчэ большае пекло, бо угамуваушыся да часу. пан Габрыель ні знаходзіу сабе спакою. лічыу сябе без краю вінаватым за мучаніцу жонку і хлапцоу-вучняу. Тымі мукамі звадзіу ен хатніх больш, як некалі пьяным глумам.

А далей? Падыходзіла старасьць, і тое, што калісьці было толькі лекам ад ніздаволеннасьці, ад шукання змыслу лекам ад таго, што мадзенне нашае, дробнае ды праклятае, ні здавальняло патрэб яго сумуючага духу. дык тое цяпер перайшло ніпрыкметна у цьвердую, мучыцельную і прыкрую прызвычку. І пан Габрыэль патроху, патроху, зышоу, як той казау, на нішто. І садзэние барозавых аллеяк побач старога

шляху так сама згубіло ужо свой цікавы ранейшы зьмісл, пераўтвараючыся такжама у нейкую прызвычку. Праўда, у гэтыя часы заходу жыцця ен пасадзіў іх куды больш, чым у свой росквіт у часе ніздаволенаасьці духа. І ужо пана Габрыеля німа (зьбадзелы, выкарміў быка і вёз на кірмаш на продаж; бык забоў яго па дарозе), і жонку яго пахавалі, а кавалачак зямлі і стары панскі дом пад саломянӑй, зяленӑй ад моху страхою здыйшоў да N-га ксендза, калішняго апякуна двух Габрыелевых сыноў, цяпер афіцэраў, і патрапіў, такім ладам у практычныя і надта практычныя рукі Моўшы Пэйсаля з N., што і жыве у старым панскім доме са сваім затахлем. Ні папраўляе Моўша пахіленыя крыжы і разрытыя могілкі, што ні уходзе у умову аб пасэсіі с панам ксяндзом і падстаўным. Ні едуць сыны афіцэры с чужога прытулку, і толькі бярозавыя аллейкі сьведчуць аб бурным і ні саусім звычайным жыцьцю вечнай памяці пана Габрыэля.

У малых, дзяцінных гадох хвараў на нейкуюцяжкую хваробу маленькі Габрусік. Пасьля пералому да лепшання, перад сонечным раннем расплюшчыў ен апухлыя павечкі, і погляд яго паў у ніз, на падлогу, на караўую, калянюю пяленку. Нянька сушыла і кінула, набегшы да маленькага бранічка. І каравая пяленка была заліта першым залатым снопам сонца. Габрусік задрэмаў у томнай, хваравітай дрыготцы і сасьніў дзіўны сон. Як і усе, сон можа зрабіць адбітак праз адно с пяцех пачуццяў. Гэты ж сон ні сьніўся яму у звычайным разуменьню, бо ні адно с пачуццяў, ні паасобку, ані агулам ні мело тут учасьця, а нейкае асабліваае чуцце душы, усяго «я» прыняло яго. Бачыў... не, ні бачыў, а усей істотай чуў нешта аграмаднае, массіўнае, і разам каравае, з вострымі, колкімі, цьвярдымі, як скала, формамі. І яно складало увесь сьвет. Быў часткай яго... Яно было у ва усім ім... наўкола ва усей істоці... Нейкі жах уліваўся ад сазнання у сабе гэтай каравай, чорнаблісвучай грамады. І от, з нівымоўнай салодкасьцю, мамантамі безмерными пачуваў, як з яе, безабражае, пачынаюць выраблящца простыя, стройныя лініі, гладка выстручаныя сьцены, нешта гармалічнае, прыемнае нізвычайна. І не... ні у лініях, гранях і формах выраблялася гармонія гэта, ні вачмі бачылася, ні скураю чулася яна, а усей яго істотай, нівыразным чуццем духа. Маманты безмерныя... Ізноў зьнікаюць гармонія, ізноў жахаюць каравае, чорнае, аграмаднае, усясьветнае. А саладчэйшая салодкасьць разьліваіцца у целі, калі па момэнт прыймае каравае стройнасьць жаданую. Зьнікла чорная грамада: расьсыпалася мільенамі іскрачак у бездонні, і вот: дзіўны, роўны і безконцы шлях, абсаджэны зялеными бярозавымі аллейкамі, пад яркім вясенним сонцам, цягніцца, як струна. Як жа-ж прыгожа, нізвычайна радасна! На працягу жыцця толькі ні так ужо рэзка і ясна, а смутней і цямней, сьніўся-чуўся гэткі сон Габрыелю пра караўую грамаду і чароўныя аллейкі.

Пачаў ен іх садзіць якраз, калі кончыліся любошчы, калі падсыхалі сьлезы у кузінак. І пачаў садзіць з малай прыгоды. Адзін раз ішоў у цемнай ночы, разьюшаны і гаротны, з разтручэным сэрцам пасьля ніпрыемнага любоўнага пабачэння, і спраў мужычка з суседняй вескі. Лежала пры шляху спілаваная, старая і сбарэлая, выпаленная пастухамі бяроза.

Пан Габрусь загарэўся. Дзяцінны сон, як мара, прыплыў яму.

Як ужо было там у іх, як даволзіў пан Габрыель аб зьмыслу, вечнасьці і прыгожасьці, як зразумеў тое слухач яго, толькі мужычок, моўклівы, моў рыба, высадзіў пасьля таго і разам с панам, з яго лесу, цалыя гоні аллеяў пры шляху. І хоць пан падараваў іначэ, колькі трэба, хмызьняку і сухастою, мужычок абходзіў яго за мілю і баяўся, як чараўніка.

Паву Габрыелю убілася думка наўседы. Палічылі яго некі час здурнеўшым ад гарэлкі і задумення ды й змоўклі. А ен, што году, пасьля картаў, пьянства, скрыпання зубамі ад сардэчнага біцця, у красуючую вясну, калі адраджалася прырода, ішоў на стары тракт садзіць свае аллеі.

— Усе ж роўна усохнуць. Каровы высмагуюць,—казаў іншы рахманы дзядзька, асьцярожна сьмяючыся і дыргаючы ложкамі, і ветліва, ды з апаскай вітаў пракуднага пана,—гэта старым людзем, ні асілкам, неяк задалося,—дадаваў ен.

— І мы усохнем. І нас чэрві зьядуць,—ніпрыхільна адказываў яму, хмурачы густыя бровы, пан Габрыель. —Ну, ну, варушыся, разумок! Чаго стаў, ай загадку адгадаў?—насідаўся ен, і гаспадар мітусьліва штосьці марматаў і рупіўся лаўчэй сьцібануць пузатую кабылу.

Добра высадзіў дзядзька Габрыель кавалак шляху на сваем полі. Думаў: ніхай жа я, нягодны, хаця адно добрае дзело пакіну па сабе. Шмат усыхало дрэўцаў: злосьнікі псувалі іх: пьяныя кірмашоўцы вывярачывалі калесамі,—ен садзіў ізноў. Прайшоў час, вырасьлі яны і здабылі належную пашану. Далей пад N радка-радка гдзе маячыць старая кацярынінская бяроза, і ужо у-зімку высаджываюць там дарогу яловай лапкаю. Будзеныя, бедныя людзі зьвалі красу на свае патрэбы. Аллеі пана Габрыеля выраслі, сплялі у-гары густа-густа веццe свае; вабяць у прыгожую вясну вока людзкое чароўнай прыпаднасьцю. У-летку даюць багамольцам і старцам прыемную прахалоду і шумяць, шумяць песьню вечнасьці. А у-зімку, як зачараваныя, белыя, зьмерзлыя, у срэбро бліскучае убраныя, паказуюць дарогу да дому беднаму коніку, каб вез пьянаго гаспадара ад лютай сьмерці.

Дык сядзеў я с сябрам на Чырвоным Камені у К., з душою хворою, і успамінаў вас, Габрыелевы аллеі. Было больна, што і аллей ні меў у жыцці сваем. І узмаліўся: о, прыйдзі ж, прыйдзі тое да мяне, чым аллеі былі пану Габрыелю.

І я калісьці ірваў ланцугі, якімі скуты быў з раднею, з родным краем, з усімі людзьмі. Бачыў некалі усяго таго кароткасьць і нівартнасьць жалобную. Ні шкадуючы, пазбываўся той прызвычнай і праз тое дарагой струнехласьці, лез на нейкае небо, гдзе вечнасьць і самота.

Адарваўся... Стаў адзін. І сьмяртэльнае пачуцце сьціснуло мяне: німа чаго жыць, німа аб чым думаць.

І у той сумуючай восені задрыжэў і заварушыў апалым лістом у апусьцелай, паміраючай душэ, нісьмела, саромліва, а балюча захацеў, каб ізноў прыйшла весна, весна тая някерпая, у мізэрнасьці якой так пракапаўся.

Хоць бы жа прытварыцца тым, чым быў некалі: хоць бы жа ашукаць сябе.

Гукну я Бога. Ніглыбока, нібы дзеля гадзіся, магу так толькі гукнуць Яго, І бачу Вялікае Нямое, адкуль ізноў паўзе сьмяртэльнасьць аслабелага чуцця. Хоць бы ашукаць сябе, хоць бы жа прытварыцца напоўненым ціхай радасьці перад жоўтымі сьвечэчкамі, немымі абразамі, пахучым ладанам і звонам царкоўным. Хоць бы жа прытварыцца, што мае даўлеючы зьмысл тая поэзія.

Адзін. Німа да каго прыгарнуцца. Хоць бы жа прытварыцца, што румяныя шчочкі і пухлыя вусьнянькі прыпаднай любасьцю дадуць спакой і прыпынак смуткуючай душэ.

Чаму ж у снах ні прыходзяць успаміны аб тым, чым быў у іншых мірох дух мой? Ці у целі астролога вучонаго, ці у целі раба, у гаспадыню закаханаго? Гэта б мяне павяло.

Восень. Апусьцеў стары парк. У той нудзьгуючай душэ нудзьліва шуршыць лісьцце па аллейках. Жоўтае, пасохлае, куды вецер падзьме, пакутна і безнадзейна ляціць яно. Шэрыя хмары. Маркотны вецер. Нікога німа. І яе німа. Яе, што з думкай сваей паеднаў і толькі старыя болькі душы раскалупаў тым еднаннем.

Ізноў нікога німа. Німа чаго жыць, німа аб чым думаць. Толькі да цябе, папера белая, маю нейкую прыхільнасьць, і ты адна маўклівa спрыяеш мне.

Эт, што тама! Як-небудзь прытваруся, як-небудзь пражыву. Абы-як зьвяжу тыя, мной жа парваныя, віткі што прышылі да зямлі чэлавека. Ах, барджэй ба зьвязаць. Ах, угамуйся ты, праклятае, пачуцце сьмяртэльнае. Ізноў жа весна

будзе, закрасуе зялёнае лісьце. Мізэрнае? Ні вечнае? А варта яно вечнасьці? Маўчы!

Лячу ў думкаю да краю роднаго, да аллеяў тых. С тысячы верстаў седзючы, бачу іх. Абсыпалося пажоўклае лісьце, праляцелі на паўдзен даўным-даўно журавы, вецяр восені хістае галінкі аллеяў. Ціха і глуха. Хіба галодная варона каркне над імі. Бедны мужык прапляцецца на разьбітых калесах па каменнай грудзі, альбо глыбокай гразі, шчупаючы за пазухаю паперу ад начальства аб забітым на вайне сыну. Аллеі бярозак, абголеных восенню, лішні раз падглядаюць пахаваныя чалавецкія сьлезы. Многа бачылі яны на вяку сваем і ў завірушныя апошнія часы. І усе маўкліва прымаюць на сховы пакуль прыдзе песьняр, распытаіць іх і песьню зложыць аб тым. А можа у цемную восеннюю ночку прыедзе гаротнік, згубіўшы сьвятое свае; і як жыцце ссекло радасьць яго так ссячэ і ен тую бярозку у аллейцы і зьністожыць частку думкі і вечнасьці.

Аллеі, аллеі жыцця майго! Гдзе вы?

28 IX—17 г. **М. Гарэцкі.**

С песьняў прасьненых.

Даўно я ні чапаў галосных струнаў ліры,
Даўно ні абуджаў таемных жаралоў.
І песьні водгалас прачуллівы і шчыры
Ужо даўно чуць быў над рым крылатых слоў.

Як моцна сьпяць таемныя жаролы
Пад пейкім пакідам распачы жыццявой,
А дух мой, некалі адважны і вясёлы,
Цяпер набратаўся с трывогай і тугой.

І зносіць ен дасюль, сын волі і свабоды,
Хвілены доляй злой пакіняны прыгон
І у жыцці бурлівым жджэ усе нагоды,
Калі ва паўнасьць зноў заменіцца сумлен.

Так хворы у немарасьць упаўшы, рвецца з ложа,
Калі у душы яшчэ надзеі тліцца луч,
Што немач кончыцца і ен акрэпнуць можа...
Нідарма дух людзкі у целі так жывуч.

Мінск 1925/ІІ17 **А. З.**

Да зялёнага лісту.

Ты з яблынькі апаў,
Лісток зялёны,
Асенні сумны яў,
Твае сумлёны!
Ты зьвянуць меў, лісток,
У безнадзеі,
Прылёгшы пад кусток
Ад сухавеі.
Жыві-ж, трывай даўжэй,
Лісток зялёны,
У памяці маей
І крась вазоны.

1914 IX 16 **А. З.**

Канец вайны.

Як ведама, на нашай беларускай зямлі, у месьці Брэсьці, распачаты былі мірныя перагаворы. Зьехаліся былі далегаты ад расійскага большавіцкага ураду з аднаго боку і ад цэнтральных дзяржаваў з другога,—каб скончыць вайну і зрабіць замірэнне. Большавікі думалі, што яны запалохаюць немцаў соцыяльнай рэвалюцыей у Гэрманіі і будуць дыктаваць ім умовы міру, але падашукаліся. Немцы, праканаўшыся, што у Расіі ані войска, ані парадку, ані закахання да бацькаўшчыны німа, запрапанавалі такія цяжкія і цьвердыя варункі міру, што згадзіцца падпісаць іх азначала-б тое, што Расія аддаецца на ласку пераможцы. Як ні патрэбен быў мір большэвіком, каб утрымацца у ўласьці, але і яны ні адважыліся яго падпісаць ды яшчэ у трохдзённы тэрмін, як вымагалі немцы. Скончылося на тым, што старшыня расійскай дэлегацыі, пан Троцкі (сапраўднае яго прозьвіско—Бронштэйн) ад імяні большавіцкаго ураду сказаў, што калі гэтак, *то Расія ваеваць ні хоча, але й мірыцца ні будзе.* Сталося тое, чаго ні было ніколі на сьвеці: была абвешчана ваенная забастоўка. Падобнаго выпадку ні знае гісторыя чалавецтва. Крыху падае да гэтаго здарэння хіба казка Л. Толстога пра Івана дурака і тараканскаго цара.

У казцы Толстога гаворыцца, што тараканскі цар пайшоў на Іванаво царство. Як сам цар Іван, так і яго людзі былі дурні і аднача сне с тым—богабойныя, благому ні праціўліся, а праз тое і ваеваць ніхто ні хацеў. Калі сказалі Івану, што на яго дзяржаву напаў тараканскі цар і грабуе народ, то ен спакойна адказаў: «Ніхай сабе!..» Тым часам, тараканскі цар пасуваўся уперад у сярэдзіну Іванаваго царства і па дарозі усе нішчыў і паліў. Плакалі бабы, дзеці, хрысьціліся крыжам сьвятым старцы, але адпору ворагу ніхто ні чыніў. Тараканскія салдаты с пачатку дзівіліся, што ніхто ні бароніцца і са злосьці крышылі усё, што пападалося пад руку. Але напэсьці парушыло іх сумленне і сказалі яны свайму цару: «Ні хочам мы ваеваць тут! Гэта усе роўна, як кісель разаць». Брыдка стало тараканскім салдатам. Ні пайшлі яны далей, і усё войско тараканскае паразьбегалося.

Адмаўляючыся ваеваць і рабіць замірэнне, расійскі большавіцкі урад спадзяваўся, што і нямецкае войско пасаромяецца ваеваць з безбройнымі людзьмі і ні пойдуць у сярэдзіну Расіі. Але гэтак само памыліліся, бо жыцце ні казка. Праўда, разаць людзей, як кісель, немцы ні будуць, але забяруць усе, што патрэбна будзе. 18-го (5) лютаго яны зноў пачалі вайну і забралі ужо Дзьвінск, Маладэчно і інш.. На гэтым яны ні спыняцца і пойдуць далей. Цяпер пры ахвоці можна забраць ужо бышую Расію аж да Сібіру, і ніхто запыніць ні можа. Немцы—ні тараканцы, а жыцце нашае—ні казка Л. Толстога. Ды і у самой казцы Толстога ні усё добра. Ведомы расійскі крытык, Міхайлоўскі, у свой час зьвярнуў увагу на тое, што Толстой, апісваючы наезд тараканцаў на богабойны край, паказвае, што рабілі кабеты, дзеці і старцы гэтаго краю, але нічога ні кажа пра тое, дзе былі і як трымаліся мужчыны. Толстой, як вялікі пісьменнік-мастак ні мог сабе уявіць, каб здаровыя мужчыны спакойна сядзелі ні плакалі у той час, як іх айчына нішчыцца і забіраецца у няволю.

Калі-б Толстой і Міхайлоўскі дажылі да году 1918, то мелі-б зручнасьць праканацца, што і мужчыны могуць скончыць вайну заявою, што *ні хочуць праціўіцца ліхому*. Як раз гэта сталося у Брэсьці. Паны Троцкі, Іоффе, Каралін і пані Біцэнка з боку большэвіцкай Расіі і паны Шахрай і Пакроўскі ад імяні большэвіцкай Украіны сказалі у вочы немцам, што яны, пане мой уважаюць дамаганні іх за ліхія і нягодныя, а потым дадалі, што праз гэта ні падцьвердзяць блогага свым подпісам замірэння, разам с тым і праціўіцца ліхому ні будуць. Гэта было выслаўлено у такіх гістарычных нізабытных словах: «войны не вести и миру не заключать».

Цікава, што гэта формула выйсьця с цяжкаго становішча была падказана левымі эс-рамі,—людзьмі с тае партыі, каторая сапраўды можа уважацца за найбольш чыстую і нізалежную у справі арыгінальнасьці вялікарускую партыю, бо «большэвізм»—усе такі грунтуецца на марксізму, нічога супольнаго з вялікарускай палітычнай і соцыяльной ідэальогіей ні маючым. Праўда, гэты большэвіцкі марксім выраджаўся у Вялікарасіі на карыкатуру, але усе тагі гэта думка чужая, хоць і вельмі «абрусеўшая...»

Што-ж будзе далей? Трудна упэўнено сказаць. Скарэй за усе, немцы пойдуць на Расію, ачысьцяць яе ад большэвікоў, потым склічуць што небудзь на кшталт Установчаго Сойму ды прымусяць яго падпісаць мір. На Украіне яны

напэўна пойдуць, бо уложыўшы з ею мір пры старом украінскум урадзі, яна дагаварылася, што Украіна даставіць ей поўную меру хлеба. Хлеб Гэрманіі патрэбан, а тым часам на Украіні улада перайшла да большэвікоў. Гэта прымусіць немцаў зрабіць рашучы крок...

Што робіцца у Мінску.

Яшчэ учора, 18-го (5) лютаго, большэвікі пачувалі сябе гаспадарамі і вяльможамі, а сягодня пачалі уцякаць, хто куды можа. Немцы ідуць. Вагзалы ломяцца ад большэвіцкаго войска і іншых салдатаў, што ні усьпелі выехаць да хаты раней. У горадзі стук, грук і гоман. Гудуць аўтамобілі, тарахцяць хурманкі. Хурманкі найбольш едуць з людзьмі і скарбам на вагзал, а аўтамабілі кіруюцца у чыстае поле, па тракты... Ніхто толкам ні ведае, хто наступае: немцы ці польскія легіоны? Але чужая, ваводная, масса рушыла і німа ей супынку. Мейсцовыя большэвіцкія загадчыкі выдалі, мабыць, апошнюю афішку, што немцы забралі Дзьвінск, а «буржуазія» радуецца хуткаму прыходу немцаў.

А трэба зазначыць, што ні адна толькі «буржуазія» радуецца. Рад увесь Мінск, бо большэвікі с чужынцамі на чале (Ландэр, Бэрсон, Мясьнікоў, Рэзаускі—латышы, расійцы і гэбраі) абходзіліся з мінчанамі, як татары пры нась- дзі Батыя. Арышты, шт...фы, страляніна—сыпаліся на людзей, як з рогу дастатка. Посьля забурэння с каталікамі, вышла стычка с праваслаўнымі. Тое і другое на грунці «отдѣленія церкви отъ государства». Былі заняты архірэйскія пакоі «дзеля патрэб народнае прасьветы», як пісалі у свэем дэкрэці большэвікі. 15-го (2) лютаго у вечар натоўп рынуўся туды і стаў біць і скідаць з другога паверху большэвіцкіх служак. Выклікалі чырвонагвардзейцаў і салдатаў. З натоўпу многа ні забілі, а толькі выстрэламі з гурту паранілі двух чырвонагвардзейцаў. На заўтра зноў пачаліся бездарадкі і зноў была страляніна. Забілі адну кабеціну і аднаго мужчыну. Вось такім спосабам большэвікі заганялі людзей у «социялістычны рай.»

19-го (6) лютаго. Кажуць, што злавілі старшыню большэвіцкаго ураду-Ландэра і «глаўказана» Мясьнікова, каторыя хацелі уцячы. У вечар беларусы зноў забралі сабе б. губэрнатарскі дом, аткуль у свой час большэвікі іх выгналі.

Служачыя жалезн. дарогі у Мінску адмовіліся памагаць эвакуацыі вайсковых інстытуцый с прычыны нівыплачэныя пэнсіі. Праз тое эвакуацыя прымушана была адбывацца на аўтомобілях. На тракці барысаўскім было нібывалае зграмадзэнне. Аўтомобілі ехалі на усю моц. Цягнуліся па тракці кучы салдатаў, панурыя і хмурныя.

Почта засталася у Мінску і пастанавіла наогул ні пакідаць места.

19-го(6) лютаго Выкан. Камітэт Рады 1-го Усебеларускаго Зьезду выдаў гэтакі прыказ за № 1: «Выканаўчы Комітэт Рады 1-го Усебеларуск. Зьезду узяў уласьць у свае рукі. Дзеля падтрымання парадку у горадзі назначаецца камэндант т. Езовітаў. Наказваецца мяшкаючым у горадзі салдатам і местовому насяленню трымацца сьціслаго парадку. Усім організацыям, каторыя самахаця сталі на варту на асобным частках горада, прапануецца зьвяртацца да камэнданта, пляц Волі, д. б. губэрнатара.

Патрэбы часу.

Вялікая усесьветная вайна паставіла на чаргу пытанне о самаазначэнні народаў. Сярод народаў Расіі нацыянальны рух стаў вельмі інтэнсіўным посьля рэвалюцыі; і ні дзіўна, бо многа вышчарбеўшыя підзержаўныя нацыі, скінуўшы кайданы самадзержаўя, стараліся умацаваць вырваннюю волю. Ні астаўся у старане ад гэтаго руху і Беларускі народ. Праўда, дзякуючы нінамысьльна злажыўшымся варункам, у нас ідэі самаазначэння ціха пашыраюцца сярод народных массаў; аднакжа нацыянальны рух расьце і расьце і нідалёка той час, калі Беларускі народ, саўсім вызваліўшысь ад чужой апекі, вольна і сьмела, побач з другімі народамі, пойдзе па шляху усесьветнаго прагрэсу. У культурном паходзе народа інтэлігенцыя павінна быць яго авангардам, і у цяперашні час, час гістарычна важны у жыцці Беларускаго народа, беларуская інтэлігенцыя павінна заняць свае мейсцо. На окаль, палітыка царскаго рэжыму вела к таму, што лепшыя сыны нашай Бацькаўшчыны, ні хацеўшыя быць ласкавымі служкамі маскоўцаў, змушаліся пакідаць свой край і шукаць прытулку на чужыне. Дзякуючы гэтаму, цяпер на мейсцы адчуваецца нідастатак інтэлігентных сіл, спагадаючых нацыянальнаму руху, і гэта натта перашкаджаіць рабоне на палітычнаму і культурнаму атраджэнню Беларускаго народу. Тым часам па усіх гарадох Расіі раскідана ні мала шчыра кахаючых сваю родную старонку беларусаў—інтэлігентаў, каторыя, каб мелі магчымасьць жыць у сябе дома, прынеслі бы многа карысці нацыянальнаму руху. У цяперашні час, калі Беларускі народ бярэ свой лёс у свае рукі, такі стан рэчы ні можа быць цярпімым. Прыняўшы на сябе ініцыятыву збірання усіх жывых сіл народа, павінны нарунціцца, каб даць магчымасьць прыняць актыўную роль у гасударственнай будоўлі свай Бацькаўшчыны усім беларусам. Пасаджаным самаадзержаўным урадам абрусіцелям трэба сказаць «Цяпер вы нам нінатрэбны, ідзіце прымяняць свае таленты к сабе, у Велікаросію». На іх мейсцо трэба вызваць спэцыялістаў-беларусаў з усей Расіі, перапісаўшы іх перш, як гэта цяпер робіцца другімі нацыямі, каб знаць, каго клікаць. Можна сьмела сказаць, што шчыра спагадаючыя свайму народу беларусы-інтэлігенты, адклікнуцца на прызыў і будуць служыць ні на згубу як служылі чужынцы, а на карысць свэй Бацькаўшчыне.

Б. Логутко.

Жарты.

Свабода друку.

— Скажы мне, дзядзька Апупрэй, чаму гэта цяпер столькі нявюсеньких паперовых грошы?

— Які ты, кум, дзіўны! Ні ведаеш, што цяпер свабода друку?

Спужаўся.

Староньік стараго парадку, пачуўшы спеў: «Уставай, падымайся, рабочы народ!» крыкнуў:

— Ізноў?! Ен жа ужо падняўся, дык чаго ж яшчэ?!

Сьвядомы.

— Ты за каго даеш свой голас?

— Я за каго? За каго й усе...чым я горшы за другіх?

Старая гомана на новы лад.

— Гаўрыла, ідзі зямлю бараніць ад немцаў!

— Ні магу, працую на абарону!

— Гаўрыла, ідзі дзяліць зямлю!

— Зараз жа бягу,—кажы куды!?

Розьніца.

— Якая розьніца паміж манархіяй ды анархіяй?

— Вельмі простая: пры манархи зьдзекуецца над народам адзін чалавек, а пры анархіі—многа.

«Разумныя.»

— Ці ты чытаў, кум, што у Маскве ды у Кіеві хадзілі маніфестанты крычучы: «Дайце нам цара!»

— Ну, дык штож? А я бы ім даў: пасадзіў бы іх разам з Мікалаем Раманавым... Калі дагэтуль ні раскумякалі яго, дык, пасядзеўшы з ім, прагледзелі бы ўсе вочы з своей пемры дык зараз і адмовіліся бы ад свайго жадання.

У школі.

— Пэўдзюк Барысенка, пішыце: «Адзін памешчык меў 20.000 дзесяцін зямлі...»

— Пане вучыцель, а гэтаго пісаць ні буду.

— Чаму?

— Я стаю за роўнае карыстанне й ужыванне зямлі.

— Але ж, гэта толькі прыклад...

— Ні выпадае цяпер даваць гэткія стараго парадку прыклады! Адказываюцца!

Старыя перакананія.

— Як, ці вы даўно рэспубліканец?

— С першаго дня рэспублікі!

Другая натура.

— Што у вас, паночак, за звычай цацкаць сьценкі?

— Як жэ,—старая прывычка: я бушым цэнзар.

Дыпльомат.

— Звошчык, на Камароўку?

— Дзесяць рублеў.

— Грамадзянін, на Камароўку?

— Пяць рублеў.

— Таварыш, на Камароўку?

— Два рублі.

Рэдактар **Я. Лёсік.**

Выдавец «Т-во Белорусской Культуры». Друкарня Я. А. Грынблята.